

JANUBIY FARG'ONA XUDUDIDA YETISHTIRILADIGAN QULUPNAY O'SIMLIGINING ZARARKURANDALARI

Qayumova Oygul Ismoiljonovna
Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Farg'ona hududidagi Qulupnay o'simligining zararkurandallari haqida ma'lumot keltirilgan.

Ushbu zararkuradallarning miqdoriy ko'rsatkichlari, zararkurandalik xususiyatlar haqida qisqacha bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Coccinela, Adonia vipunetata L, Chrysopa Carnea Stepn, Chrysopidae

Qulupnay o'simligi zararkunandalarining muhim tabiiy kushandallari.

Qulupnay shiralari so'ruvchi fitofag organizmlar bolib, hosildorlikni kamayishiga olib keladi, chunki ular asosan yosh hujayralar suyuqligi bilan oziqlanishi tufayli, o'simlikning o'suv nuqtalarini bujmaloqlashib qolishiga, mevani qing'ir qiyshiq, suvsiz bemaza bo'lishiga olib keladi. Yillik hosil kamayadi. Madaniy senozlarda mavjud so'ruvchi zarrkunandalar va boshqa turlar orasida bir qancha biotik munosabatlar mavjud:

1. Iste'molchi va oziqa manbai o'rtasidagi.
2. Tabiiy muhitning noqulay sharoitlari.
3. Yirtqichlik munosabati.
4. Tekinxor-ho'jayin munosabati.
5. Shira turlari ortasidagi munosabat.
6. Shira va chumolilar o'rtasidagi simbioz munosabat.

Qulupnay zararkunandalarinig tabiiy kushandallari.

№	Zararkunanda nomi	Tabiiy kushandasi	Oziqlanish usuli
1	Bargxo'r qurtlar	Taxin pashshalari	Parazitlik
2	Qulupnay shirasi	Yetti va ikki nuqtali tugmacha qo'ngiz	Yirtqich
3	Tunlam qurtlari	Gulbadan qongiz	Yirtqich
4	Shiralar	Oltinko'z	Yirtqich

Iste'molchi va oziqa manbai, ya'ni shira bilan o'simlik o'rtasidagi munosabatlarni rivojlanishi qulupnay o'simligining vegetatsiyasi, uning fiziologik holati, o'simlik taraqqiyoti va shiralar taraqqiyoti bilan o'zaro bog'liq holda rvojlanaadi. Ekologik muhitning abiotik omillarga yorug'lik, issiqlik, nisbiy namlik, tuproq tarkibi, shamol tezligi, yog'in miqdori kabilar kiradi. O'rganilayotgan hudud mintaqasi mo'tadil

qurg'oqchil mi bo'lib, bu yerda qulupnay o'sishi uchun o'z vatani singari iqlim mavjud emas, lekin tog'oldi hududlari Vodil, Quva, Quvasoy qishloqlarida yaxshi hosil beradi. Namchil muhitning yaratilishi zararkunandalar uchun qulay sharoit hisoblanadi, havo haroratining ortiqcha ko'tarilmasligi zararlilik darajasini kamayishiga, jumladan, Qo'qon, Uchko'prik, Yozyovon hududlarida quyosh nuri kuchli bo'lib, nisbiy namlik past bo'lishi, meva hujayralarida suv miqdorini kam bo'lib, epidermik qatlamni dag'al bo'lib qolishiga olib keladi.

Skosar turlari, taroqsimon mo'ylovli qulupnay changlatuvchisi, qulupnay kanasi namlik yuqori bo'lgan joylarda yaxshi rivojlangan. Ekotizmdagi biotik omillar ichida yirtqich o'lja munosabati keskin turlararo munosabatlarga kiradi. Bu munosabat rezavor mevalar o'rtasida, ra'nodoshlar oilasi vakillarida shiralar va yarim qattiqqanotlilar o'rtasidagi munosabatlarda yaqqol ko'rish mumkin. Oddiy oltinko'zning yetuk urg'ochi formasi o'zining maxsus ipchaga o'rnashgan ovalsimon tuxumlarini qulupnay shiralari ko'p bo'lgan o'simlik barglariga qo'yadi. Ular urchuqsimon aktiv harakatlanuvchi so'ruvchi og'iz tipdagi lichinka bo'lib, o'simlik shiralarning yetuk formasi bilan oziqlanadi. Qulupnay o'simligida yirtqichlik va parazitlik qiladigan tabiiy kushandalarni aniqlash mumkin. Yirtqich turlarga qandalalar, vizildoq, oltinko'zlarni keltirish mumkin.

Asosiy tabiiy kushandalardan sharoitimizda ko'p uchraydigan xonqizi qo'ng'izining turlarini ta'kidlash mumkin. Kuzatilgan ekin dalalarning deyarli hammasida xonqizi qo'ng'izining turlari uchraydi. Miqdoriy jihatdan ko'p, tez ko'zga tashlanadigan yetti nuqtali xonqizi qo'ng'izi Coccinella 7-punktata L hisoblanadi. Bundan tashqari, ikki nuqtali xonqizi qo'ng'izi-Adonia vipunetata L uchraydi. Xonqizi qo'ng'izlari voyaga yetgan va lichinkalik fazalarida nihoyatda ko'p sondagi shiralar bilan oziqlanadi. Etti nuqtali xonqizi qo'ng'izini qishlab chiqqan joylardan, daraxtlar orasidan, begona o'tlar uyumi ostidan yakka yoki to'da holatida uchratish mumkin. Ular yirtqich bo'lganligi sababli qishlovdan chiqqach, mevali bog'lar, doimiy yashil o'simlik shiralari bilan oziqlanib, keyin qulupnayga o'tadi. Ular o'z tuxumlarini to'da hamda g'uch qilib shiralar orasiga qo'yadi. 1 tup qulupnay o'simligida 4-6 tagacha tuxum bo'lishi mumkin. Tuxumdan chiqqan lichinkalar shiralar lichinkalari bilan oziqlanadi. Lichinkalar g'umbakka aylanguncha, 100-150 taga shiralarni yeb, yo'qotishi mumkin. Ularni g'umbakklari barglarda boshi pastga osilgan holatda birikib oladi. Yetuk formalari ham ko'plab shiralarni qiradi. Shiralar qay darajada ko'p bo'lsa, qo'ng'izlar ham ko'p kuzatiladi. Ikki nuqtali xonqizi ko'ng'izi-Adonia bipunebabo L. Rangi ochroq qizil, hajmi kichikroq tur bo'lib, ochko'zligi, tuxum qo'yishi, oziqlanishi bilan yetti nuqtali xonqiziga nisbatan kam ko'zga tashlanadi, xavf sezilsa turli panaliklarda yashirinishiga harakat qiladi. Qo'ng'izlar kattaligi 5-7 mm tanasida qora nuqtalari bor. Xonqizi qo'ng'izining boshqa turlari son jihatdan kam uchraydi. Bitta xonqizi qo'ng'izi bir kunda 5-27, hayoti davomida 400-500tagacha shirani yeb foyda

keltirishi mumkin. Keyingi foydali tur To'ra qanotlilar- Neuropteratur turkumiga mansub oltinko'zchalar oilasi-Chrysopidae hisoblanadi. Qulupnay maydonlarida oddiy oltinko'zcha-Chrysopa Carnea Stepn uchraydi. O'zbekiston hududida oddiy oltinko'zcha va go'zal oltin ko'zcha-Chrysosyapa Dubitansles Lachlarning fitofaglar bilan kurashda samaradorligini kuzatish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Арнолди К.В. Арнолди А.В. Определитель насекомых поврежденных дерева. 1960г.
2. Алимджанов Р.А. Полезные и вредные "безпозвоночные животные Узбекистана" Т.Фан. 1967 й.
3. Абашкевич Б.П. Роль многоядных энтомофагов в агроценозе овощного поля. Сб. Кишнев 1974г.
6. Бей-бийенко. Г.Я. и др. Сельскохозяйственная энтомология. Сельхозгиз, М.-Л., 1963г.
7. Ботирова. Д., Каххарова Г, Акбаров Д.. - Европа иттифоки мамлакатлари бозорларига қандай қилиб экспорт қилиш керак Тошкент, 2015. - 66 б.
8. Болайев Е.Б, Филатов В.П, Москарова И.С. Естественные регуляторы численности вредителей растений-защита растений, Н5. 1977г.
9. Богомбова А.С. Азизов Б. материалы по изучению энтомофагов хлопковой совки. Вредители сельскохозяйственных культур Узбекистана и их энтомофаги Т.Фан. 1970г.
10. Бондаренко Н.В. Биологическая защита растений. Л. Колос 1978г.
11. Боголюбова А.С. Азизов Б. Вредители сельскохозяйственных культур Узбекистана и их энтомология. Т.Фан. 1960г.
12. Давлетниязова А.Г. Тли род Аphis. Л. Узбекистана. Ташкент. Фан, 1964й.
13. Мустафаев С. М. Ботаника Тошкент «Ўзбекистон» 2002
14. Нарзикулов М.Н, Жуманов Б.Ж. Особенности интегрированной борьбы с озимой совкой-хлопководство Н12. 1979г.
15. Хужаев Ш.Т. Ўсимликларни зараркундалардан уйғунлашган химия қилишнинг замонавий усули ва воситалари. Тошкент-2015й.
16. Яхонтов В.В. Экология насекомых. М. Высшая школа 1969г.

Foydalanilgan internet saytlari:

1. <http://www.zoodrug.ru>.
2. <http://www.floralworld.ru>
3. <http://www.about-plants.ru>